

MEDININKŲ PILIES DATAVIMO PROBLE莫斯

DONATAS ŽUKAUSKAS

Trakų istorijos muziejaus
Medininkų pilies skyriaus vedėjas
Trakų g. 4, Trakai
Tel.: 8 ~ 610 14185, (8 ~ 528) 55297
El. paštas d.zukauskas@trakaimuziejus.lt

Donatas Žukauskas (g. 1980 m.) 2002 m. Vilniaus universitete Istorijos fakultete Archeologijos katedroje apsigynė bakalauro darbą „Prūsijos monetos Lietuvoje“. 2004 m. baigė magistrantūros studijas ir išgijo archeologijos magistro laipsnį.

Šiuo metu dirba Trakų istorijos muziejaus Medininkų pilies skyriaus vedėju, nagrinėja šios pilies problematiką straipsniuose ir moksline konferencijose.

Kita autoriaus domėjimosi sritis – numizmatika. Šia tematika jis taip pat skaitė keletą pranešimų Lietuvos ir tarptautinėse konferencijose.

Lietuvos mūrinių pilų tyrimai – iki šiol aktuali tema istorijos moksle. Tyrinėjant pilis neretai iškyla sunkumų dėl architektūrinių duomenų analizės, istorinių duomenų ar archeologinės medžiagos stokos.

Ne išimtis ir Medininkų pilis (Vilniaus r.). Lietuvos istoriografijoje minėtos pilies pastatymo data laikoma XIII pab. – XIV a. I p.¹, tačiau dėl pilies datavimo yra ir kitų nuomonių².

Straipsnio tikslas – panagrinėti Medininkų pilies datavimo problemas. Daugiausia dėmesio skiriama XIV – XV a. laikotarpiui, kuris ir tampa diskusijų objektu. Taip pat bandoma atsakyti į klausimą, kada Medininkų pilis pastatyta.

Istorinių, architektūrinių, archeologinių duomenų analizė

Ne itin gausūs istoriniai rašytiniai šaltiniai neleidžia sužinoti tikslios Medininkų pilies pastatymo datos. Anot A. H. Kirkoro, „<...> didysis kryžiuočių magistras Konradas Colneris von Rotenstein 1385 m. pilį išlaike apgultyje keturias savaites“³. K. Mekas taip pat teigia, jog 1385 m. kryžiuočiai bandė apgulti Medininkų pilį⁴. Tačiau tai niekuo nepagrįsti teiginiai. Tokios Detmaro, Torūnės analuose, Posilgės kronikoje pateikiama

duomenų interpretacijos klaidingos. Juk Torūnės analuose nėra užsiminta, kad 1385 m. konkrečiai Medininkų pilis buvo puolama ir užimta. Užsimenama tik „<...> insuper terram Medeniken“ (iš viršaus Medininkų žeme). Medininkų kraštas minimas ir Johano Posilgės kronikoje: „Also czog der meister in das land Medeniken“⁵. O Detmaras tik pažymi, kad kryžiuočiai karo žygio metu buvo nuėję 7 mylias už Vilniaus („Darmede togen se inte deme lande wol seven mile af ghen syt der Wille“⁶).

Remiantis turimais duomenimis, pirmą kartą Medininkų pilis minima 1387 m. kryžiuočių kelių aprašymuose. Viename jų tiesiog užsimenama apie Medininkuose stovėjusią pilį („von dannen bis czum husse Medenikin j. mile“)⁷.

Kur kas dažniau pilis minima XV a. istoriniuose šaltiniuose. Posilgės kronikoje užsiminta, jog 1402 m. didysis Kryžiuočių ordinu komtūras Vilhelmas von Helfensteinas su Švitrigaila Medininkus pasiekė žygiuodamas per Vilnių. Žygio metu neįstengė paimti sostinės, kryžiuočiai veržėsi toliau į pietus. Pasiekus Medininkus, buvo „sudeginta pilis“ (galėjo būti sudeginti pilies kieme esantys pastatai ir galbūt šaulių galerijos dalis)⁸. 1415 m. Vytautas Medininkų pilyje parašė didžiajam magistrui laišką, o viename 1426 m. rašte jis ją vadina savo pilimi⁹. Deja, iš pateiktos medžiagos negalime sužinoti, kada Medininkų pilis galėjo būti pastatyta. Istoriniai šaltiniai neleidžia nustatyti, tikslinti ar koreguoti pilies pastatymo datos. Galima pridurti, jog sudarytame vadinamajame „Rusų miestų sąraše“ Medininkų pilis vadinama mūrine. Tačiau šis sąrašas datuotinas XIV a. 4 ketv. – XV a. pr.

Istorinių šaltinių nagrinėjimas yra tik vienas darbo aspektų. Medininkų pilies architektūrinių bei archeologinių tyrinėjimų duomenys, pateikiant išvadas dėl pilies datavimo, šiuo atveju tampa lemiantys, nors iš tiesų Medininkų pilies pastatymo datą jie kol kas leidžia pakoreguoti ar patikslinti labai minimaliai. 1961 – 1963 m. vykdytuose archeologiniuose tyrimuose dalinai ištirtas šiaurinis pilies donžonas, plotas prie bokšto pietinės sienos, nedidelis plotas prie pietinio bokšto įėjimo, vakarinis ir rytinis bokštai, pietiniai

1. Medininkų pilies donžonas ir šiauriniai aukštutiniai vartai.
Donato Žukausko nuotrauka.

2. Medininkų pilies donžonas iš kiemo pusės. Viktoro Neliubino nuotrauka.

aukštutiniai vartai¹⁰. Po ilgesnės pertraukos, 1992 m. tirtas pietinis bokštas ir pilies kiemas¹¹, o 1993 m. testi archeologiniai donžono tyrimai¹². Metais vėliau vykdytuose tyrimuose ištirti du plotai, esantys atitinkamai prie pilies vidinės rytinės sienos ir vidinio kiemo pietrytiname kampe, surastas Medininkų pilies rytinės sienos statybos laikotarpio griovys¹³. 1998 m. archeologinius tyrinėjimus vykdė archeologas V. Urbanavičius¹⁴. Tuomet pabaigtį 1994 m. pradėti tyrimai. Na, o 2005 m. straipsnio autorius archeologinius tyrimus atliko pilies kiemo pietvakarinėje dalyje.

Medininkų pilis yra priskiriamas aptvariniams arba gardiniams pilies tipui. Architektūros aspektu Medininkų pilis laikoma analogiška Lydos, Krėvos bei pirmajai Kauno piliai. Minėtųjų pilių plytos mūrytos baltiškuoju arba vendiniu būdu.

Medininkų pilis yra didžiausia iš jų, kadangi bendras plotas kartu su gynybiniais grioviais-fosomis užima 6,5 ha. Tai viena didžiausių pilų Vidurio Rytų Europoje. Kadangi esame sulaukę platesnių pilių tyrinėjimų, nėra reikalo kartotis. Siekiant pabandyti išspręsti Medininkų pilies datavimo problema, svarbūs yra tik kai kurie akcentai. Dažnai kyla klausimas, kokiu tikslu ši didelė pilis statyta. Literatūroje susiformavo nuomonė, jog Medininkų pilis pastatyta gintis nuo kryžiuočių ar totorių¹⁵, o kai kuriems autoriams pilies pastatymo

motyvacija lieka neaiški¹⁶. Tačiau Medininkų pilies pastatymas gali būti paaiškinamas gana paprastai. Teisingai E. Gudavičius pastebi, jog „Lietuvos mūro pilys iškilo visų pirma kaip didžiojo kunigaikščio domeno fortifikavimo, o ne labiausiai gresiamų sienų apsaugos fenomenas“¹⁷. Anot E. Gudavičiaus, mūriniai pilių statybos genezės ištakų reikia ieškoti Vilniuje, Senuosiouose Trakuose bei Kaune¹⁸. Tačiau pirmąją Kauno, Lydos, Krėvos bei Medininkų pilis sieja analogiški architektūriniai sprendimai: panašūs pilių

3. Vakarinės sienos fragmentas iš kiemo pusės. Viktoro Neliubino nuotrauka.

4. Medininkų pilis. XIX a. Napoleono Ordo piešinys.

planai, mūrijimo technika ir t. t. Tai rodo panašų ar net tą patį statybos laikotarpį. Vadinasi, Medininkų, pirmosios Kauno bei dabartinės Baltarusijos teritorijoje esančios Krévos ir Lydos pilys yra kito etapo – valdovo domeno fortifikacijos – rodiklis. Taigi kyla klausimas, kuris Lietuvos didysis kunigaikštis galėjo pajęgti įgyvendinti tokią gynybos strategiją. Greičiausiai anksčiau nei Gedimino valdymo laikotarpiu Medininkų pilis negalėjo būti pastatyta. Iš to išpaukia, kad pastaroji pastatyta ne anksčiau nei 1316 m., kai Gediminas tampa didžiuoju kunigaikščiu. Be to, reikia atsižvelgti į tą faktą, kad Gediminas 1323 m. laiškus į Vakarų Europą rašė iš sostinės Vilniaus, kuriamė jau turėjo būti pastatyti mūriniai gynybiniai įtvirtinimai ar pilys.

Taigi kol kas galima bent minimaliai susiaurinti pilies pastatymo laikotarpį, atsisakant nuomonės, jog Medininkų pilis buvo pastatyta XIII a. pab. ar XIII – XIV a. sandūroje.

Vienas svarbiausių Medininkų pilies akcentų yra Šiaurės rytų bokštas, vadinančio donžonas. Šis penkiaaukštis donžonas turėjo tiek gynybinę (ginti šiaurinius vartus ir tiltą), tiek gyvenamają paskirtį. Bokštas turėjo būti apie 30 m aukščio ir dominavo visoje pilies architektūroje¹⁹. Šiuo metu bokštas siekia apie 23 m aukščio. Atliekant 1993 m. archeologinius tyrimus donžono vietoje (ištirtos 1–5 aukštų griuvenos,

suvirtusios į bokšto vidų ir užpildžiusios visą 1 ir dalį 2 aukšto; po griuvenomis grindinys bei dar žemiau esantis kultūrinis sluoksnis ir t. t.) ižvelgta išskirtinis pirmojo aukšto architektūros ir interjero bruožas – trijose sienose (po dvi) esančios nišos. Nišų viršutinė dalis vakarinėje sienoje turi smailiakūrį kontūrą, kitose dviejose sienose – šiaurinėje ir rytinėje – nišas vainikuoja apskritiminio kontūro sąramos. Lietuvos architektūros tyrinėtojai architektūrines detales, kurios yra apskritimių sąramų formos, priskiria romaniniams stiliiui²⁰. Medininkų pilyje yra išlikusi šaudymo anga (jų, kaip manoma, turėjo būti apie 280), taip pat jau minėtos, donžono pirmojo aukšto dviejų sienų nišos, kurias reikia sieti su romaniniu stiliumi. Anot architektų, apie XIV a. vid. mūriniai pilis architektūroje jau pasitaiko ir gotikos elementų²¹. Pirmiausiai atkreiptinas dėmesys į donžono archeologinių tyrimų metu rastas nerviūrines plytas, kurios leidžia teigti, jog bokšto skliautai buvę nerviūriniai. Išskiria ir abejini Medininkų pilies aukštutiniai vartai, kurių angų kontūro sąramos yra siaurėjančios. Tas pats pasakytina ir apie likusias donžono nišas bei rytinių vartų angos formą. Archeologinių tyrimų metu rasta ir tapyto tinko – freskų fragmentų (saugoma Trakų istorijos muziejuje). Be jokios abejonių, šios architektūrinės detalės ir radiniai yra gotikos įtakos padarinys. Tačiau gotikos stiliaus elementai tėra tik pilies dekore. Toks

faktas patvirtina, kad šis kultūros paminklas statytas romaninio ir gotikinio stilių sandūroje. Aišku, nereikia atesti tokios tikimybės, jog Medininkų pilis vėliau buvo rekonstruota.

Deja, archeologinių tyrimų duomenys irgi neleidžia tiksliau datuoti pačios pilies. Archeologinių tyrimų metu žemiausiuose kultūriniuose sluoksniuose aptiki radiniai (didžiąją radinių grupę sudaro keramikos šukės) datuojami XIV a. II p. – XV a. I p.²².

Kol kas ištirta palyginti nedidelė Medininkų pilies teritorija, todėl tikėtina, jog tolimesni archeologiniai tyrimai suteiks naujų duomenų.

Išvados

Kol kas pagal turimus istorinius, archeologinius, architektūrinius duomenis tiksliai nustatyti Medininkų pilies pastatymo datą sunku. Pirmasis pilies paminėjimas istoriniuose šaltiniuose – 1387 m. Kryžiuočių ordino žvalgų keliu aprašymuose.

Medininkų pilies architektūroje vyrauja tiek romaninis, tiek gotikos stilius, todėl galima teigti, kad pilis statyta šių stilių sandūroje. Plytos mūrytos baltiškuoju būdu.

Remiantis istorine, architektūrine analize, Medininkų pilis turėjo būti pastatyta ne XIII a. pab. – XIV a. pr., bet XIV a. II ketv. – XIV a. vid., Gedimino valdymo laikotarpiu. Ši aptvarinio tipo pilis yra valdovo domeno fortifikacijos rodiklis.

Problems of Dating of Medininkai Castle

Summary

A common opinion reflected in literary sources is that the Medininkai Castle was built at the end of the 13th–first half of the 14th century. Yet scanty historical sources are insufficient for determining the precise date of building. The first mentioning of this historical monument is found in the descriptions (1387) of itineraries of the scouts of the Teutonic Order.

Therefore, archaeological investigations are very important. The architecture of the Medininkai Castle is dominated by Romantic and Gothic styles. The castle is actually built at the junction of these styles. This is best dem-

onstrated by the alcoves of the first storey of castle donjon and rib bricks.

Based on historical architectural analysis, we can assume that the castle might have been built in about the second quarter—the middle of the 14th century, i.e., in the reign of GD Gediminas. This enclosed castle is an indicator of fortification of sovereign's domain.

The archaeological finds from the lowest cultural levels of the Medininkai Castle are dated to the second half of the 14th century.

Translated by Ada Jurkonytė.

¹ Stasys Abramauskas. Plynų dydžiai XIV – XV amžių Lietuvos architektūros paminkluose // Valstybinis LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis. – Vilnius, 1959. – P. 31–37; C. Abramauskas. – К вопросу генеза крепостных сооружений типа кастель в Литве (на примере замка Медининкай) // Статыя ir architektūra. – Vilnius, 1963. T. III, Nr. 3. – P. 73–79; Karolis Mekas. Medininkų pilis // Mokslas ir gyvenimas. – 1964. Nr. 11. – P. 29–32; Juozas Jurginiškis. Medininkų pilis // Lietuvos pilys. – Vilnius, 1971; Jonas Glemža. – Medininkų pilis, jos išsaugojimo ir atkūrimo darbai // Technikos žodis. – Čikaga, 1995, Nr. 1 (227). – P. 24–26; Stanislovas Mikulionis. – Vakarų Europos ir Bizantijos architektūros tradicijos XIII – XIV a. Lietuvoje // Technikos žodis. – Čikaga, 1995, Nr. 1 (227). – P. 10–15; A. Dziarnovich. – Castella Alboruthenica: castle building in Belarus at the crossroads of cultural influences during the 14–15 centuries // Castella maris Baltici 6. – Vilnius, 2004. P. 49–54; Jonas Glemža. – Medininkai castle // Castella maris Baltici 6. – Vilnius, 2004. – P. 93–96.

² Karolis Mekas, Algirdas Žalnieriūs. – Medininkų pilies archeologiniai tyrinėjimai 1961 – 1963 metais // Lietuvos archeologija. – Vilnius, 2005. T. 28. – P. 133–162.

³ Adomas Honoris Kirkoras. – Lietuva nuo seniausių laikų iki 1882 metų. – Vilnius, 1995. – P. 137.

⁴ Karolis Mekas. Medininkų..., p. 29.

⁵ Scriptores rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft herausgegeben von Theodor Hirsch (et al.). – Leipzig, 1866. B. III. – S. 138.

⁶ Ten pat, s. 138.

⁷ Scriptores rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft herausgegeben von Theodor Hirsch (et al.). – Leipzig, 1863. B. II. – S. 699.

⁸ Scriptores..., s. 258–259.

⁹ Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae, 1376 – 1430, Coll. A. Procharska. – Cracoviae, 1822. – S. 734.

¹⁰ Karolis Mekas. – 1961 m. Medininkų pilies archeologinių tyrimų ataskaita. – Vilnius, 1961. – PRPIA. F. 5, b. 135a. – Paminklų

restauravimo ir projektavimo instituto archyvo byla; Karolis Mekas. – Medininkų pilies 1962 m. archeologinių tyrimų ataskaita. – Vilnius, 1962. – KPCA. F. 5. A. 3. Nr. 74. – Kultūros paveldo centro archyvo byla; Karolis Mekas. – Medininkų pilies 1963 m. archeologinių tyrimų ataskaita. – Vilnius, 1963. – KPCA. F. 5. A. 3. Nr. 76. – Kultūros paveldo centro archyvo byla.

¹¹ Giedrius Aleliūnas, Algimantas Merkevičius. – Medininkų pilies archeologinių tyrimų ataskaita 1992 m. – Vilnius, 1992. – LIIR. Nr. 2007. – Lietuvos istorijos instituto rankraštyno byla.

¹² G. Aleliūnas. – Medininkų pilies (Vilniaus raj.) archeologinių tyrinėjimų ataskaita 1993 m. Vilnius, 1993. – T. I ir II. LIIR. F. 1., Nr. 2159, Nr. 2160.

¹³ G. Aleliūnas, A. Merkevičius. – Medininkų pilies (Vilniaus raj.) archeologinių tyrimų 1994 m. ataskaita. Vilnius, 1994. – LIIR. F. 1., Nr. 2338; Gintaras Abaravičius. – Medininkų pilies archeologinių tyrimų (1994 09 06 – 09 13) ataskaita. Vilnius, 1994. – PTC LP A. Nr. 88. – Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ archyvo byla.

¹⁴ Vytautas Urbanavičius. – Medininkų pilies 1998 metų archeologinių tyrimų ataskaita. – Vilnius, 1998. – LIIR. F. 1. Nr. 3068.

¹⁵ J. Jurginiškis. Medininkų..., p. 178; K. Mekas. Medininkų..., p. 31.

¹⁶ Algirdas Žalnieriūs, K. Mekas. Medininkų..., p. 159.

¹⁷ Edvardas Gudavičius. – Mūro pilių atsiradimas ankstyvojoje Lietuvos monarchijoje // Technikos žodis. – Čikaga, 1995. Nr. 1 (227). – P. 5.

¹⁸ Ten pat, p. 5.

¹⁹ Lietuvos architektūros istorija nuo seniausių laikų iki XVII a. vid. – Vilnius, 1988. T. 1. – P. 39.

²⁰ Tadas Adomonis, Klemensas Čerbulėnas. – Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija. – Vilnius, 1987. T. 1. – P. 35.

²¹ Ten pat, p. 35.

²² G. Aleliūnas, A. Merkevičius. – Medininkų pilies archeologinių tyrimų ataskaita 1992 m. – Vilnius, 1992. – LIIR. Nr. 2007; G. Aleliūnas. – Medininkų pilies (Vilniaus raj.) archeologinių tyrinėjimų ataskaita 1993 m. Vilnius, 1993. – T. I ir II. LIIR. F. 1., Nr. 2159, Nr. 2160; K. Mekas, A. Žalnieriūs. Medininkų..., p. 156, 158.